

Реферат на тему: "Символіка у творчості українських поетів-романтиків"

Тематично-літературні реферати

Реферат на тему:

Символіка у творчості

українських поетів-романтиків

Серед різномірної символіки українських романтиків, заслуговує на увагу також символ вікна. У поезії він менш поширений ніж в прозі й, окрім цього, в українських романтиків він менш поширений ніж у західноєвропейських, особливо німецьких. Проте я вирішив більш детально зупинитись саме на цьому символі, оскільки він мало досліджений.

Незважаючи на те, що тема вікна мало розроблена українськими романтиками — це наскрізний мотив європейського романтизму. Розвиток та ствердження цього мотиву визначається особливостями романтичного світосприйняття. Воно характеризується розумінням глибокого протиріччя між бажаним і існуючим, між кінечним і безкінечним. Романтизм сповнений туги за простором, за незвіданими далями, він намагається вирватися з пут, що сковують його — з обмежуючої дійсності. В той же час, для нього характерно, особливо в пізній період, розуміння сили й непереборності оточуючого світу, його законів. Відчуття зв'язаності, неминучої замкнутості, у багато разів збільшує тугу за ідеальним, безмежним. Класичним романтичним вираженням цього протистояння двох світів, їх взаємозв'язку і в той же час недосяжності ідеального, туги за ним, став у мистецтві романтизму "мотив вікна" (або "символ вікна").

У поезії на прозі романтизму присутні два типи символічного спостереження пейзажу: пейзаж, побачений з якоїсь високої точки, пагорбу чи піднесення та пейзаж, як "вид з вікна". Сутність їх романтичної природи полягає в тому, що обидва типи припускають звернення до безкінечності. "Вид з пагорбу" породжує у романтичної людини відчуття своєї причетності світу безмежних далей, це пейзаж, що стверджує бажану можливість реального зближення, навіть злиття з природою.

"Вид з вікна" також спрямований в далину, але за своєю суттю він вже конфліктний, бо виражає не почуття гармонії, а тільки порив до неї. Вид з вікна визначає той стан, який найкраще можна визначити романтичним словом "туга" чи "томління".

Ранній романтизм у своєму прагненні до позамежного часто звертається в космічні простори, до місяця та зірок. Цим пояснюється любов романтиків до нічних місячних пейзажів. Вночі, коли стихає суєта дня, природа виступає у своїй справжній, потаємній суті. Тоді починається завіса над її таємницями, доступною стає її мова:

... Над Україною плыла
В облачке злато-кудрявом
Полуночная луна.
И над лугом благовонным,
И над лесом будто сонным,
И на небе тишина...

Как роскошно и светло
Небо в озере легло!
Как блесит на вышине,
Как горит во глубине...

(А.Метлинський "Украинские ночи")

Однією з особливостей ранньоромантичного виду з вікна є його панорамність. Пейзаж уявляється безмежним і нерідко ця безмежність підкреслюється різноманітними звуками, що долинали звідти, куди не дістає погляд:

И снова пани у окна
Сидит задумчива, бледна
И слушает, как вдалеке
Вторится топот по реке.
Вот топот тише, тише стал —
То замирал, то оживал —
И вдруг исчез — в далёкий мрак
Как будто утонул козак.
И только лишь когда рассвет
Свой розово-огнистый цвет
Разлил на небе голубом
И звезды, трепетным лугом
Дрожа, как стали потухать
И не приметно исчезать,
В тумане забелел поток,
[-27-]

Дохнул из саду ветерок,
И предрассветный соловей
Запел в тени густых ветвей,
Любовной негою дыша, —
Вздыхнув, жена Барабаша
Легла печально почивать
На одинокую кровать.

(Є.Гребінка "Богдан", розділ IV)

Визначальним тут виявляється не тільки вигляд з вікна, а й стан людини біля вікна. Його можна охарактеризувати як туга за ідеальним, як бажання досконалості і щастя. Смысл романтичної формули "ще тут, а не там" стає чітким, дякуючи введенню образу

вікна: воно вказує одночасно на ціль прагнень і на неможливість її досягнення. У даному випадку лірична картина ускладнюється ще й тим, що героїня чекає на свого чоловіка, прагне зустрічі з ним. Це основна тема цього уривку, що трохи стирає образ вікна і пейзажу за ним, забарвлюючи їх особистими, інтимними переживаннями.

У вищезгаданому уривку присутня ще одна, дуже цікава риса — це освітлення. Відомо, що романтизм не любив яскравого денного світла, так як вважав його неживописним. Його більш приваблювало ранкове чи вечірнє освітлення, багате на відтінки кольорів, [-28-] переливи фарб, можливі відблиски та рефлекси, рух тіней, що ми і бачимо у цьому та багатьох інших ліричних пейзажах поетів-романтиків.

У літературі, частіше у прозі, широко використовується "прийом Керстінга" — зображення сонячного або місячного світла, що вливається у вікно і оживлює все навколо. Виникає той же ефект, що і в живописі: світло змінює і надихає дійсність. Він сприймається романтичним героєм як символ вічності, як вісник ідеального світу. Часто визнається ірраціональність того, що відбувається, також підкреслюється й велика творча сила світла, як частини природи, що вічно творить, як місцезнаходження духовного начала світла. У той же час місячне світло нерідко носить містично-потойбічне забарвлення:

Не спить Наталочка одна,
Сидить небога у вікна.
Крізь гілля місяць світе.
Ось по шляху щось їде!
Земля гудить і стугонить,
Вітрець по листях шелестить;
Хтось їде-поспішає,
До двора повертає.
(М.Костомаров "Наталя")

Тут пейзаж з вікна із місячним світлом передуює появі мерця. З допомогою кількох [-29-] слів Микола Костомаров створює атмосферу тривалого очікування і образ вікна то місячного світла має тут складне символічне значення.

Ірраціональна природа світла, що проникає крізь вікно у житло, нерідко також вступає у романтизмі у протиріччя з побутом та буденністю, вказує на мізерність щоденних життєвих клопотів у порівнянні з вічними, у романтичному розумінні, цінностями — природою, мистецтвом, благородними поривами серця, з коханням. Так знову "тема вікна" і світло стверджують романтичну протиставленість поезії та прози, духовності та меркантилізму чи, як в останньому прикладі, реальності та нереальності, звичайності та містики.

У західноєвропейській поезії та прозі можна детально прослідкувати розвиток "теми вікна" від раннього романтизму до пізнього та неоромантизму. В поезії українських романтиків теж помітна зміна та розвиток символу вікна, хоча й у меншій мірі. Основною рисою цього розвитку є зменшення містицизму та фольклорності світу за вікном, він набуває більш художнього значення.

Зрілий романтизм не відмовляється від панорамності пейзажних видів з вікна. Але вони стають більш конкретними та детальними, зберігаючи композиційні принципи ідеалізованого [-30-] пейзажу. Проте вже в пізньому романтизмі намічається і встановлюється нове відношення до пейзажу за вікном. Він все більше набуває естетичного значення. Вікно, крім своєї попередньої функції, слугує ще й рамою для якогось фрагменту ландшафту. Вікно дає можливість вибору того єдиного ракурсу, що надасть естетичну насолоду. Картина за вікно — багато в чому результат творчості того, хто дивиться. Від його смаку, художніх симпатій та відношення до природи залежить те, який вид виникає за вікном. Отже, тепер пейзаж за вікном існує не сам по собі, і не за власною волею природи, він будується за законами мистецтва. Вид знову виражає собою романтичний ідеал, але це ідеал прекрасного в мистецтві.

Вікна постійно виступають в якості символів людського буття, ритму життя, самовідчуття особистості, наповнюються метафоричним смислом. Тому не випадково, що в романтизмі різні стани людської душі виражаються через образ вікна, що набуває символічного значення:

Темнело поле, из тумана
Луна кровавая взошла;
Взглянула с трепетом Оксана
И быстро молча отошла
[-31-]

От неприветного окна,
Страшась кровавого светила.
(Т.Шевченко "Слепая")

У даному випадку крім зображення внутрішнього стану Оксани, вікно виступає і в ролі передбачення близької зустрічі:

Завыли псы, рога трубили,
И шум, и хохот у ворот —
Охота с поля возвратилась,
И пан к страдалице идет
Бесстыдно пьяный...
(Т.Шевченко "Слепая")

Тут зустріч має негативне забарвлення, частіше ж вікно виступає як символ радісної зустрічі: відома формула "відкрилось вікно" (як правило, вживається у переносному значенні). Також у романтиків вікно стає традиційним символом надії на щастя, радісної зустрічі з щастям — "в темному вікні загорілось світло".

Для українських романтиків також дуже характерний мотив чекання матері сина перед вікном:

У неділеньку раненько,
Рано, до схід сонця
Ой журилася Грициха,
Сівши у віконця,

І смутними оченьками
За Самар гляділа,
У те поле безконечне,
Де Саур-могила.
З того краю далекого
Сина сподівалась...

(М.Петренко "Іван Кучерявий", частина І)

Найпоказовішим твором серед українських поетів-романтиків з приводу "теми вікна" є балада Левка Боровиковського "Маруся". Символ вікна тут є однією з провідних тем, він втілює романтичне двосвіття, конфлікт між світом реальним та фантастичним, містичним світом сну. У творі образ вікна зустрічається сім разів. У перших двох випадках вікно ще не несе прямого символічного навантаження, воно зображує українські фольклорні звичаї, проте у дуже романтичному дусі:

Ти ж, сестрице, ти чого
З нами не гадаєш?
Під віконичком кого,
Відкіль виглядаєш?..
Встань, голубко, не журись,
Вийди з хати — подивись,
Де каганчик світить —
Відтіль буде милий твій...
Під віконечком постій —
Слухай, хто одвітить...

Спершу це відома фольклорна формула: чекати, виглядати милого біля вікна; а далі описується один з українських народних звичаїв. Також в першому випадку (реальному) Маруся знаходиться у хаті з одного боку вікна, а у другому (порада) має бути на вулиці, з іншого.

Далі, на початку балади, за допомогою вікна та пейзажу за ним у кількох словах описується душевний стан Марусі напередодні її сну, а також натякається, що вона чекає свого коханого (вже згадуваний мотив, дуже поширений серед романтиків):

Темно. Місяць над ліском
В хмари завернувся...
Пригорнувшись, під вікном
Рюмала Маруся.

Четверте згадування вікна теж пов'язане з народними звичаями, з народнопоетичною та міфологічною символікою, це звична для європейського фольклору формула трьох криків півня:

Тихо в хаті; під кутком
Раз цвіркун цвірінькнув;
Північ: тричі під вікном
Півень кукурікнув...

Після цього знов "дівчина біля вікна", але вже з забарвленням тривожного чекання, чуття якогось лиха, що дівчина сама собі наворожила. Символіка тут ускладнюється й тим, що дівчина засинає, хоч про це й не говориться прямо, і потрапляє в інший світ — світ сну. Цей перехід теж пов'язаний з вікном, адже потрапити з реальності в фантастику фізично (через символ "дверей") неможливо (у всякому разі в романтизмі, пізніше, в модернізмі символ дверей буде часто використовуватись для цього, настільки часто, що стане тисячі разів повторюваним елементом белетристичних науково-фантастичних та фентезійних творів), можна тільки побачити її (крізь "вікно", за допомогою "сну"):

Загасила каганець —

Дівка лихо чує...

Сіла бідна у вікна,

Серце б'ється, серце зна,

Серце щось віщує...

Характерно, що під час довгого Марусиного сну, незважаючи на складну і багатоманітну символіку, якою він наповнений (сани, запряжені кіньми; сніг і завірюха; місяць, що виглядає з-за хмар; чорний ворон; хатина (хутір) серед поля; шлях, що зникає; вогник кагця; двері; мервець; білий голуб та ін.) не з'являється образ вікна. Це могло б призвести до заплутання і так непростой символіки, міг би виникнути ефект безкінечності (хтось дивиться у вікно, бачить там ще одне вікно зсередини і т.д.). (Це було непотрібно романтиком, таке плутання виникало раніше, його любило мистецтво бароко, та пізніше — у символізмі, постмодернізмі).

Відразу по закінченню сну знову виникає образ вікна, що засвідчує ще раз його основну роль у зв'язку між двома романтичними світами:

"Ох!" — і пробудилась.

Де ж? — На лаві у вікна,

В хаті, де гадала,

Де, задумавшись, вона

Вчора задрімала.

За цим слідує невеликий опис пейзажу за вікном, що теж має символічне значення, й співвідноситься з тим описом, що був раніше. Також вдруге повторюється формула крику півня, значення якої в даному випадку — пробудження:

День сіріє; за ліском

Жовтий місяць зникнув;

Тричі, ранній під вікном

Півень кукурікнув...

Останнє вживання образу вікна в баладі передує розв'язці нескладного сюжету. В цих словах простежується, згадуваний вже раніше, мотив радісної зустрічі, мотив чекання і невизначеного передбачення тощо:

Так як вкопана, сидить,

Під вікном небога

І в кватирочку глядить
В поле, де дорога;
Скрізь сідий туман наліг
На широке поле;
А в садочку іній ліг
На дерев'я голе...
Коні через мерзлий сніг
Санки мчать; з-під кінських ніг
Дим піднявся білий;
Їдуть, їдуть до воріт;
В санках парубок силить —
Хто? — Марусин милий!

Картина за вікном є символічним відображенням минулого сну Марусі, а останні слова повністю повторюють завершення сну. Взагалі у цьому творі з одного боку сон є відбиттям реальності, як тієї, що була до його початку, так і тієї, що почалась після його завершення. З іншого боку, здається, що реальність є відбиттям сну, що наснився перед цим Марусі. Далі ми дізнаємось, що зображене за вікном є протилежним за значенням [-36-] сну, але всеодно вони дуже тісно переплітаються, утворюють певну цілісність у підтексті — сон і реальність.

Тема вікна наскрізь пронизує цей твір і її роль тут не менш важлива ніж роль сну. Ця балада якнайкраще показує різноманітність значень символу вікна, та всього з ним пов'язаного в українському романтизмі.

Важливий зв'язок символу вікна з героями романтичних творів, чіткіше це помітно в прозі. Глибоко зрозуміти світ ідеальної краси (чи безмежність космосу, чи важливість мистецтва), що знаходиться в конфлікті з буденністю, здатні тільки позитивні герої романтизму. Вони линуть подумки в прекрасну далину, стоячи біля вікна осягають силу свого духу й обмеженість своїх фізичних можливостей.

Негативні герої романтичних творів, філістери, не відають такої туги, і взагалі у вікна, як правило, не дивляться. Якщо ж вони й опиняються біля вікна, то зовсім не для того, щоб прагнути духом у незнане, а щоб "себе показати і на людей подивитись". Зображення негативного героя біля вікна носить, найчастіше, гумористичне забарвлення.

У пізньому романтизмі взагалі часто виникає іронічне трактування образу вікна, цього, в цілому, патетичного мотиву. Зростає розуміння того, що міць прозаїчного світу практично непоборна.

Виникають сумніви в тому, що колись духовне начало життя переможе. Далеч, що бачиться з вікна, здається все більш недосяжною, дійсність частіше змушує звертатись до вивчення її законів. Коли зникає напружене прагнення в позамежне, коли за вікном вже не виникає безмежних перспектив, романтизм зникає, звільняючи місце реалізму.

Отже, очевидно, що мотив вікна перевтілюється в процесі розвитку чи еволюції романтизму. Шляхи його трансформації дозволяють прослідкувати рух

загальноєвропейської романтичної думки, зміну романтичного світосприймання.

Наприкінці варто відмітити, що в середині XIX століття в архітектурі, літературі та живописі вид з вікна поступово перестає існувати. Ростає відчуття того, що життя за вікном неприглядне, суворе й неминуче. Людина намагається увійти в свій внутрішній світ, закритися в своєму домі, як в раковині, від негод оточуючої дійсності. На вікна починають ставитися ширми та штори, що відгороджують прості інтер'єра від пейзажу за вікном. В інтер'єр входить зелень, що іноді перетворює куточки віталень в екзотичні садки, обрамлює вікна та все більше відділяє дім від вулиці.

Проте з появою неоромантизму на межі XIX та XX століття знову зростає інтерес до образу вікна, інтер'єр знову розкривається через вікно в далину, хоч це вже трохи інші образи. Можна прослідити розвиток цього символу і далі, до постмодернізму, і подивиться назад, яким він був до романтизму, але це не входить в завдання цієї роботи.